

Η έκρηξη της πόλης

Σικάγο: Δημοτικός κώδικας του 1993, αφιερωμένος στην «ειρήνη και το δημόσιο καλό». Διατάξεις εναντίον της περιπλάνησης: Η πράξη της περιπλάνησης συνίσταται στην παραμονή «σε κάποιο συγκεκριμένο σημείο χωρίς εμφανή λόγο»¹.

Λος Άντζελες: City walk (περπατώντας την πόλη): ένα συγκρότημα, —εμπορικό κέντρο και κέντρο διασκέδασης και αναψυχής— που στοίχισε 2,5 δισεκ. δολ. Έναντι μιας εισόδου 15 δολαρίων οι επισκέπτες πίσω από τους χοντρούς του τοίχους από μετόν μπορούν να περιπλανηθούν σε ένα χώρο που αναπαριστά το παλιό Λος Άντζελες, την πλατεία της Βενετίας χωρίς τις συμμορίες του σήμερα και τη Σάντα Μόνικα ελεύθερη από ζητιάνους².

Η κατάρρευση των πόλεων ως χώρων «σύμπραξης και συνομιλίας» μεταξύ των διαφορετικών κατηγοριών των ανθρώπων είναι παρόμοια στις Η.Π.Α., στην Ευρώπη και στις μητροπόλεις του Τρίτου Κόσμου. Η κρίση μπορεί να μελετηθεί στη διάρρηξη των σχέσεων επικοινωνίας και των μορφών συνύπαρξης, στην ανάπτυξη των διαχωριστικών γραμμών, των φυγόκεντρων τάσεων και των γκέτο, στην παρακμή των αστικών πυρήνων ως δημόσιων χώρων. Αυτή η μορφή της κρίσης της πόλης συμπυκνώνει την παρακμή της κοινωνίας των πολιτών και της σύγχρονης αστικής δημοκρατίας.

Τις τελευταίες δεκαετίες το βάρος συγκεκριμένων αστικών συγκεντρώσεων στις εθνικές και τη διεθνή οικονομία αυξάνει διαρκώς. Για παράδειγμα, το Τόκιο, το Λονδίνο και η Νέα Υόρκη συγκεντρώνουν τα 2/3 των συναλλαγών του πλανήτη και τις έδρες του 80% των μεγαλύτερων οικονομικών και βιομηχανικών εταιριών. Η παραγωγή της Σεούλ συγκρίνεται μ' εκείνη της Τουρκίας ενώ του Σάο Πάολο με της Πολωνίας³. Το Λάγος της Νιγηρίας διαθέτει το 6% του πληθυσμού και το 60% του εθνικού εισοδήματος της Νιγηρίας. Η Μπαγογκ με το 10% του πληθυσμού της Ταϊλάνδης διαθέτει το 80% του Α.Ε.Π.

Γινόμαστε, λοιπόν, μάρτυρες μιας αντιφατικής κατάστασης. Η πόλη εκρήγνυται, θρυμματίζεται ακριβώς τη στιγμή που η οικονομική σημασία και το μέγεθος των αστικών συγκεντρώσεων γίνονται όλο και μεγαλύτερα.

Στην πόλη από παλιά οι κοινωνικές τάξεις ήταν εντοπισμένες στο χώρο. Η διάκριση των εργατικών από τις αστικές συνοικίες, η διάκριση των βιομηχανικών ζωνών από τα διοικητικά κέντρα των επιχειρήσεων περιγράφουν αυτόν τον εντοπισμό. Όμως, ταυτόχρονα, η φυσική συνάφεια, η συνεχής και πυκνή επικοινωνία, οι ενεργοί δημόσιοι χώροι αναδείκνυαν την πόλη ως το προνομιακό πεδίο ανάδυσης του πολιτικού και εκδίπλωσης της δημό-

Ο Γιώργος Λιερός είναι μέλος της Αυτόνομης Αριστερής Συστήρωσης Χαλανδρίου

σιας ζωής. Μέσα στη μίξη των διαφορετικών τάξεων στην πόλη πραγματωνόταν η ηγεμονία της αστικής τάξης και σχηματιζόταν από τις διαφορετικές κοινωνικές ομάδες «ο λαός» που έδινε το περιεχόμενο στο εθνικό κράτος. Η πόλη ήταν ο «παιδαγωγός των τάξεων».

Οι εξελίξεις των τελευταίων δεκαετιών στις αμερικανικές και σε πολλές τριτοκοσμικές μητροπόλεις αμφισβητούν αυτά τα βασικά χαρακτηριστικά και λειτουργίες. Ο Mike Davis, ο οποίος διδάσκει στο Ινστιτούτο Αρχιτεκτονικής της Νότιας Καλιφόρνιας, στο άρθρο του «Λος Άντζελες: μια πολιτική αυτοψία» συμπεραίνει πολύ σωστά ότι «το τελευταίο θύμα αυτού του κύματος κοινωνικών νομοθετικών επιθέσεων εναντίον των φτωχών των αστικών κέντρων θα μπορούσε πολύ καλά να είναι οριστικά το μέλλον της έννοιας του πολίτη αυτής καθ αυτής». Και το πιο ενδιαφέρον είναι ότι αν στις Η.Π.Α. έχουμε μια συνειδητή κρατική πολιτική θρυμματισμού των αστικών κέντρων, παρόμοιες διαδικασίες φαίνεται να επαναλαμβάνονται και στις ευρωπαϊκές μητροπόλεις, παρά τη βούληση των ευρωπαϊκών αστικών τάξεων να αποτρέψουν μια αποσύνθεση της πόλης κατά το αμερικανικό παράδειγμα.

Στις Η.Π.Α. αναπτύσσεται μια διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στις πόλεις και στα προάστια τους. Οι δύο ακραίοι πόλοι του διαχωρισμού είναι από τη μια «οι ιδιωτικές περιφραγμένες πόλεις» και από την άλλη τα «γκέτο».

Οι μαύροι ζουν σε συνοικίες όπου το 80-100% είναι επίσης μαύροι, αν και το 63% απ' αυτούς θα επιθυμούσε να ζει σε μια μικτή συνοικία με λευκούς. Το 64% των λευκών θα εγκατέλειπε τη συνοικία του σε μια τέτοια περίπτωση⁴. Οι συνοικίες αυτές συνήθως βρίσκονται στα κέντρα των πόλεων. Στο γκέτο του Βόρειου Kenwood στο Σικάγο το 70% του πληθυσμού ζει κάτω από το όριο φτώχειας. Στο κέντρο της Ατλάντα το 65% είναι μαύροι, από τους οποίους το 50% βρίσκεται κάτω από το όριο της φτώχειας. Ο ένοπλος βραχίονας των γκέτο είναι οι συμμορίες που αναλαμβάνουν ένα ιδιόμορφο και αντιφατικό ρόλο «κοινωνικού ληστή». Τα μέλη των συμμοριών μόνο στο Λος Άντζελες υπολογίζονται περίπου σε 70.000⁵. Μια ακραία συνέπεια του διαχωρισμού είναι η ανάπτυξη των μαύρων αγγλικών (black english), μιας νέας γλώσσας του γκέτο με δική της γραμματική, προφορά και λεξιλόγιο. Τα παιδιά των μαύρων στο δημοτικό δυσκολεύονται πλέον να παρακολουθήσουν τους δασκάλους τους που μιλούν παραδοσιακά αγγλικά.

Στην άλλη πλευρά βρίσκονται οι «ιδιωτικές περιφραγμένες συνοικίες» που αναπτύσσονται όχι μόνο στις Η.Π.Α. αλλά και στο Γιοχάνεσμπουργκ, το Λάγγος, τη Μπραζίλ, το Ρίο ντε Τζανέιρο, την πόλη του Μεξικού κ.ά. Αν και οι περιφραγμένες συνοικιών στις Η.Π.Α. χρονολογούνται από τη δεκαετία του 1940, όταν οι πλούσιοι κάτοικοι του Mid-Wilshire περιέφραξαν την περιοχή τους, η ανάπτυξη των ιδιωτικών συνοικιών έχει επιταχυνθεί πρόσφατα. Τώρα κατοικούν σ' αυτές 4 εκατομμύρια Αμερικανοί. Στην περιοχή της Φλόριδας χτίζεται αυτή τη στιγμή από την εταιρία του Ντίσνεϋ η μεγαλύτερη ιδιωτική πόλη των Η.Π.Α. που προορίζεται για 20.000 κατοίκους. Για σύγκριση αναφέρουμε ότι η ιδιωτική πόλη Αλφαβίλ, 25 χλμ. έξω από το Σάο Πάολο, έχει 30.000 κατοίκους.

Ο δημοσιογράφος των *Los Angeles Times* Ρόμπερτ Λόπεξ περιγράφει το Waterford Crest, μια ιδιωτική συνοικία που βρίσκεται στην κομητεία του Όραντζ, φέουδο της ρεπουμπλικανικής δεξιάς⁵. Εδώ «οι δρόμοι είναι ιδιωτικοί, τα σχολεία είναι ιδιωτικά, η αστυνομία είναι ιδιωτική, οι υπόνομοι είναι ιδιωτικοί».

Οι δύο χιλιάδες κάτοικοι του Waterford Crest έχουν στη διάθεσή τους μια ολυμπιακή

πισίνα, μια σάουνα, ένα γιακούζι, μια αίθουσα συγκεντρώσεων ή εορτών και δύο πίστες: μία για περπάτημα και για τρέξιμο και μία για ιππασία.

Για να μπουν ή να βγουν οι κάτοικοι χρησιμοποιούν τη μαγνητική τους κάρτα στη μόνη είσοδο του συμπλέγματος η οποία φρουρείται. Οι επισκέπτες μπορούν να περάσουν αφού αφήσουν στην πύλη το όνομά τους και το νούμερο του αυτοκινήτου και αφού επιβεβαιωθεί από τη φρουρά ότι αναμένονται από κάποιον κάτοικο.

Η κοινωνική σύνθεση της συνοικίας είναι μεσαία και ανώτερα στελέχη, ηλικίας κυρίως κάτω των πενήντα και με εισόδημα μεγαλύτερο των 60.000 δολαρίων το χρόνο.

Όπως παρατηρεί ο Λόπεζ, η ειρωνεία είναι ότι ενώ στην Ουάσιγκτον κυρίως μεταξί των Ρεπουμπλικανών διακηρύσσεται η κατάργηση κάθε διάταξης που περιορίζει την ελευθερία του ατόμου, σ' αυτές τις εκτός του δημόσιου χώρου ιδιωτικές ζώνες τα πάντα ρυθμίζονται από λεπτομερείς κανονισμούς: το χρώμα των τοίχων, η καθαριότητα του γκαζόν, η επιλογή των φυτών για τον κήπο κ.τ.λ.

Είναι προφανές ότι οι κάτοικοι των «ιδιωτικών περιφραγμένων πόλεων» διαμαρτύρονται για την φορολογία τους από ένα κράτος του οποίου τα προβλήματα και οι δαπάνες νομίζουν ότι δεν τους αφορούν πλέον.

Οι οικονομικές προϋποθέσεις και ο πολιτικός σχεδιασμός για την αποδιάρθρωση των πόλεων στις Η.Π.Α. έχουν δρομολογηθεί εδώ και δεκαετίες.

Από το 1992 η πλειοψηφία του εκλογικού σώματος βρίσκεται στις νέες αστικές ζώνες. Τα αστικά κέντρα που ήταν «ο πόλος του ρουσβελτιανού πολιτικού σύμπαντος» και «της μεγάλης του κοινωνίας», υποβαθμίζονται οριστικά. Η κοινωνική και φυλετική σύνθεση των αστικών κέντρων αλλάζει τις τελευταίες δεκαετίες. Στο Σικάγο, στη συνοικία West Side, ο πληθυσμός των λευκών έπεσε από τους 102.000 στους 11.000. Ταυτόχρονα ο πληθυσμός των μαύρων αυξήθηκε από 380 στους 114.000 ανάμεσα στο 1940 και 1960⁴. Στην παραδοσιακή βιομηχανική ζώνη του νοτιοανατολικού Λος Άντζελες, στη δεκαετία του '70 και στις αρχές της δεκαετίας του '80 έφυγαν προς τα προάστια 250.000 άτομα από τη λευκή αγγλόφωνη εργατική τάξη – σχεδόν το σύνολο – και αντικαταστάθηκαν από 328.000 λατινοαμερικανούς μετανάστες⁶.

Εξέλιξη των εθνοτήτων των κέντρων των 10 μεγάλων πόλεων⁶

-800.00 Λευκοί	+1.500.000 Ασιάτες
+4.800.000 λατινοαμερικανοί	+800.000 Μαύροι

Εξέλιξη της εθνικής σύνθεσης στις 10 πόλεις⁶

	1970	1990
Λευκοί	70%	39,9%
Μαύροι	27,6%	31,4%
Άλλοι	2,4%	28,7%
Ασιάτες		6,8%
Λατινοαμερικανοί		21,9%

Στο Σικάγο ανάμεσα στο 1954 και το 1982 οι θέσεις ανειδίκευτης εργασίας στις οποίες απασχολούνταν κυρίως οι μαύροι πέφτουν από τις 500.000 στις 162.000⁴. Αντίθετα, τα προάστια του Λος Άντζελες κέρδισαν περισσότερες από δύο εκατομμύρια νέες θέσεις εργασίας ανάμεσα στο 1972 και το 1989, ενώ ο μαύρος πληθυσμός τους είναι λιγότερος από 2%⁶.

Η περιοχή του δημόσιου τομέα και αργότερα των στρατιωτικών δαπανών μειώνει τις διεξόδους απασχόλησης του μαύρου πληθυσμού ακόμα περισσότερο.

Από το δεύτερο μισό της προεδρίας Κάρτερ και ιδιαίτερα στους προέδρους που ακολουθούν περικρίπτει δραστικά η ενίσχυση των πόλεων από τον ομοσπονδιακό προϋπολογισμό. Αιτίες είναι το υψηλό έλλειμμα του προϋπολογισμού λόγω της χρηματοδότησης του Ψυχρού Πολέμου και η πολιτική βούληση των Ρεπουμπλικανών να αναπτύξουν το επιχειρηματικό πνεύμα των πόλεων και να βαθύνουν το χάσμα μεταξύ των μαύρων των αστικών κέντρων και των νέων λευκών δημοκρατικών προαστίων.

Τα υποβαθμισμένα αστικά κέντρα υπέφεραν διπλά, καθώς αυτά κυρίως επωφελούνταν από τις ενισχύσεις. Η περικοπή, επιπλέον, δεν ήταν ισόρροπη. Αν μετά το 1980 τα προγράμματα στέγασης μειώθηκαν κατά 82%, της βοήθειας για την οικονομική ανάπτυξη κατά 78% και για την επαγγελματική εκπαίδευση κατά 63%, οι επενδύσεις που ενδιέφεραν κυρίως τους κατοίκους των προαστίων, όπως οι μεγάλοι αυτοκινητόδρομοι, οι σιδηρόδρομοι και οι οπτικές ίνες είχαν πολύ ευνοϊκότερη αντιμετώπιση⁶.

Τη στιγμή που τα αστικά κέντρα εγκαταλείπονταν, η ομοσπονδιακή κυβέρνηση του Ρήγκαν στήριζε με φοροαπαλλαγές και ενισχύσεις την επιχειρηματική δραστηριότητα στα προάστια, όπου εξάλλου επενδυόταν σε γραφεία και εμπορικά κέντρα μεγάλο μέρος των κερδών της δεκαετίας του '80.

Τα προάστια ανέπτυξαν το δικό τους κοινωνικό εξοπλισμό και υποδομή, για τη χρηματοδότηση του οποίου ερίζουν με τα αστικά κέντρα και τον έγχρωμο πληθυσμό τους.

Τα κέντρα αποτοξίνωσης εγκαθίστανται κυρίως στις εύπορες συνοικίες, ενώ σύμφωνα με την ομοσπονδιακή επιτροπή για τα πολιτικά δικαιώματα, ανάλογα με τον αριθμό των εγκλημάτων, τα λευκά προάστια επωφελούνται τριπλάσιων αστυνομικών περιπολιών σε σχέση με τις συνοικίες των μαύρων.

Επιχειρείται, έτσι, να εκτραπεί το ενδιαφέρον της λευκής αγγλόφωνης εργατικής τάξης από τη συζήτηση για την οικονομική πολιτική και το «κράτος πρόνοιας» στη διεκδίκηση προνομίων για τα προάστια και τα μεσοστρώματά τους.

Οι αντιθέσεις ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις εμφανίζονται πλέον απλά ως αντιθέσεις μεταξύ διαφορετικών περιοχών και η αντίθεση ανάμεσα στα αστικά κέντρα και στα προάστια, συσκοτίζοντας τις πραγματικές κοινωνικές αντιθέσεις, εμποδώνει την ηγεμονία και τη συμμαχία της αστικής τάξης με τα μεσοστρώματα και τη λευκή εργατική αριστοκρατία των προαστίων. Και αυτά τη στιγμή που η οικονομική κρίση θίγει περισσότερο παρά ποτέ τα μεσοστρώματα των λευκών. Όπως επισημαίνει ο Fred Siegel, «δεν είναι τόσο Ρεπουμπλικάνοι όσο εναντίον των πόλεων... και είναι ακόμα περισσότερο εναντίον των μαύρων παρά εναντίον των πόλεων⁶.

Οι πρακτικές ανάπλασης και επαναξιοποίησης των αστικών κέντρων παραμένουν περιορισμένες. Η πιο γνωστή απ' αυτές είναι η ανάπλαση του Hyde Park στο Σικάγο με τις συνήθειες από την εποχή του Hausman πρακτικές έξωσης των ανεπιθύμητων. Οι κατοικίες

αγοράζονταν από έναν εργολάβο, ο οποίος τις ανακαινίζει και κατόπιν τις πουλούσε σε τιμές που απέκλειαν τους οικονομικά πιο αδύνατους. Μια τοπική ένωση η οποία ελεγχόταν από το πανεπιστήμιο εξουσιοδοτήθηκε από τη δημοτική αρχή να αποφασίζει για τις αναγκαστικές απαλλοτριώσεις. Το πανεπιστήμιο άσκησε κάθε δυνατή πίεση στις τράπεζες για να μη χορηγούν δάνεια τους ανεπιθύμητους. Στο Hyde Park, ανάμεσα στο 1960 και το 1970, ο αριθμός των κατοίκων έπεσε κατά 20%, του συνολικού πληθυσμού κατά 26% και των μαύρων κατά 40%.

Στις ευρωπαϊκές μεγαλουπόλεις μια σειρά από παραμέτροι εμφανίζονται διαφορετικές. Όμως παρά τις ανακαινίσεις των ιστορικών κέντρων και τις προσπάθειες για την κοινωνική ένταξη και ενσωμάτωση των «προβληματικών περιοχών», παρουσιάζονται παρόμοιες τάσεις θρυσματισμού με τις αμερικανικές μεγαλουπόλεις.

Δυο ακραίες και συμπληρωματικές μεταξύ τους εκδηλώσεις της κρίσης είναι η υποβάθμιση των δημόσιων λειτουργιών των ιστορικών αστικών κέντρων, από τη μια, και η περιθωριοποίηση και αποενσωμάτωση εκτεταμένων αστικών ζώνων, από την άλλη.

Στην Ευρώπη υπήρξε επίσης μια σημαντική επέκταση των προαστιακών ζωνών. Στη Γαλλία, π.χ., τα 2/3 του αστικού πληθυσμού ζουν στις προαστιακές ζώνες⁷. Σε διαφοροποίηση από τις Η.Π.Α., εδώ τα παραδοσιακά κέντρα των πόλεων δεν εγκαταλείφθηκαν στις μειονότητες και δεν έγιναν γκέτο. Αντίθετα, αποτέλεσαν αντικείμενα εκτεταμένων πολεοδομικών αναπλάσεων. Επίσης, οι δυνάμεις όλου του πολιτικού φάσματος διακηρύσσουν με τον πιο σαφή τρόπο την πρόθεσή τους να αποφύγουν «το φοβερό παράδειγμα των αμερικανικών γκέτο»⁸ για τα προάστια στα οποία απωθήθηκαν οι περιθωριοποιημένες κοινωνικές κατηγορίες.

Τα ιστορικά κέντρα των ευρωπαϊκών πόλεων φέρουν το βάρος μιας πολύπλευρης παράδοσης αιώνων και διαπλέκονται στενά με τις αποφασιστικές στιγμές συγκρότησης και εξέλιξης των σύγχρονων ευρωπαϊκών εθνικών κρατών. Υπήρξαν πεδία αναμέτρησης κοινωνικών τάξεων, συνάντησης πολιτισμικών και πολιτικών ρευμάτων και ανάδειξης της «κοινωνίας των πολιτών». Η αξιοποίησή τους ως «τόπων κατανάλωσης και κατανάλωση του τόπου» μπορεί να είναι μια αποδοτική επενδυτική στρατηγική. Τα ιστορικά κέντρα αποκαθίστανται και αναστηλώνονται προσεκτικά. Αφού εκκενωθούν από το ζωντανό τους κοινωνικό περιεχόμενο, αξιοποιούνται ως αποστειρωμένοι χώροι για υψηλής ποιότητας εμπορική δραστηριότητα, σαν πάγκα για τη βιομηχανία διασκέδασης και αναψυχής και ως περιβάλλον για τα απρόσιτα κέντρα απόφασης.

Για παράδειγμα, η ανακαίνιση του Καρτιέ Λατέν στη δεκαετία του '80, ενταγμένη στη μακρά σειρά αναπλάσεων, επανακτίσεων του ιστορικού κέντρου του Παρισιού, είχε ως αποτέλεσμα την αποστείρωση μιας ατίθασης συνοικίας που ήταν ζωντανός τόπος συνάντησης και αναφοράς της νεολαίας από τη συνδυασμένη δράση της αστυνομικής καταστολής και της πολεοδομικής παρέμβασης. Στα καθ' ημάς, έχει ήδη επισημανθεί η αποδυνάμωση του δημόσιου χώρου μέσα από την επιχείρηση της πολεοδομικής ανασυγκρότησης του ιστορικού κέντρου της Αθήνας⁹, όπως και παλαιότερα της περιοχής των Εξαρχείων.

Το τίμημα της ανάπλασης είναι η μετατροπή των αστικών κέντρων σε νεκρές πολιτείες, άξιες για την τουριστική περιήγηση, οι οποίες όμως αδυνατούν να διαδραματίσουν το συνθετικό ρόλο του δημόσιου χώρου της πόλης. Η κριτική μας δεν υποδηλώνει ότι μια άλλη

πολιτική στο καθαρά πολεοδομικό επίπεδο θα ήταν δυνατή. Η κρίση των αστικών κέντρων είναι προβολή της κρίσης της δημόσιας σφαίρας της κοινωνίας και το ίδιο το μέγεθος της τεράστιας έκτασης του αστικού δικτύου –της μεγάπολης– που περιβάλλει αυτά τα κέντρα τα συμπιέζει και τα οδηγεί στην έκρηξη.

Η κρίση των αστικών κέντρων γίνεται κατάδηλη και στην αδυναμία ένταξης στον κοινωνικό ιστό της πόλης των προβληματικών περιοχών. Η περιπλάνηση της παρέας των τριών νεαρών στους κεντρικούς δρόμους του Παρισιού, στην ταινία του Κασοβίτς *Το Μίσος*, δεν είναι παρά η συνάντηση δύο εχθρικών κόσμων. Στη Γαλλία υπολογίζεται ότι 3 εκατομμύρια κάτοικοι από τον αστικό πληθυσμό των προαστίων ζουν σε συνθήκες κοινωνικού αποκλεισμού, ενώ άλλα 6 εκατομμύρια βρίσκονται σε μια δύσκολη κατάσταση⁷.

Οι ευρωπαϊκές κοινωνίες φάνηκε από νωρίς να κατανοούν τη σοβαρότητα των ζητημάτων που είχαν τεθεί. Στη Γαλλία, για παράδειγμα, όπως μας πληροφορεί ο Camille Bonneville, «από το 1981... ο πυρετός των προαστίων αναδείχθηκε σε αναγνωρισμένο κοινωνικό ζήτημα που κινητοποίησε την προσοχή των δημόσιων αρχών, του τύπου και των ερευνητών και έδωσε μια εντυπωσιακή παραγωγή μελετών και εκθέσεων»⁷. Ο ίδιος παρατηρεί ότι οι σταθερές της πολιτικής των «θετικών διακρίσεων» για τις υποβαθμισμένες ζώνες ποτέ δεν αμφισβητήθηκαν στη Γαλλία, παρά τις πολιτικές μεταβολές που διαδραματίστηκαν μετά το 1981.

Οι προσπάθειες επανενσωμάτωσης των προβληματικών περιοχών εκτείνονται σ' όλη τη Δυτική Ευρώπη, από την Αγγλία ως τη Γερμανία, περνώντας από τις Κάτω Χώρες και περιλαμβάνοντας τη Γαλλία. Θεωρητικά όλα ξεκίνησαν με τις καλύτερες δυνατές προδιαγραφές: Συνεργασία του κράτους με τις τοπικές αρχές και ταυτόχρονα, υποτίθεται, ότι ζητείται η γνώμη των κατοίκων.

Κοινωνικοί λειτουργοί εκπαιδευμένοι στην επικοινωνία, το διάλογο, την ανάπτυξη της ιδιότητας του πολίτη, την ασφάλεια, τα σπορ προσφέρουν τις υπηρεσίες τους. Από δίπλα βοηθούν εθελοντές με εναλλακτικές και αριστερές απόψεις. Οι δραστηριότητες ενσωμάτωσης αναφέρονται σε πολλά επίπεδα: στέγαση, εκπαίδευση, ασφάλεια, απασχόληση, πρόληψη της εγκληματικότητας. Αναβιώνουν οι λαμπρές παραδόσεις του ευρωπαϊκού ουμανισμού. Γιατί, όμως, το αποτέλεσμα αποδεικνύεται τόσο φτωχό;

Οι ανακατασκευές, οι κατεδαφίσεις, οι ανακαινίσεις και οι εξωραϊστικές παρεμβάσεις στο χώρο χρησιμοποιούνται στις περισσότερες περιπτώσεις. Στο υποβαθμισμένο Hulme του Μάντσεστερ γίνεται η πιο σημαντική αστική ανοικοδόμηση της Αγγλίας. Οι κάτοικοι αμφιβάλουν και αναρωτιούνται: «Και οι εργασίες μας; Δεν μπορούμε να πουλάμε όλοι χοτ-ντογκ στα γήπεδα ποδοσφαίρου»⁸.

Πολυάριθμες πολιτιστικές και αθλητικές δραστηριότητες αναπτύσσονται επίσης στην κατεύθυνση της κοινωνικής επανενσωμάτωσης. Το κέντρο NIA έχει εγκατασταθεί στο κέντρο του Hulme. NIA στα Σουαχίλι σημαίνει αίσθηση. Παρέχει συμβουλές στους κατοίκους. Διδάσκει τις τεχνικές του αντιλέξικου και αφρικανικού θεάτρου και στηρίζει τα άτομα με ειδικές ανάγκες⁸.

Η αθλητική δημοτική υπηρεσία του Saint Denis στη Γαλλία οργάνωσε ένα διασυννοικιακό πρωτάθλημα ποδοσφαίρου από το Φεβρουάριο έως τον Ιούνιο του 1996. Η επιτυχία ήταν μεγάλη, καθώς συμμετείχε σχεδόν το 25% των νεαρών ηλικίας 13 έως 15 ετών¹⁰.

Στο οικιστικό σύμπλεγμα της Granau στη Λειψία (30.000 κατοικίες) η οργάνωση «Φιλία ανάμεσα στους λαούς», που χρηματοδοτείται από τον τραγουδιστή Hebert Grönemeyer, προσπαθεί να δώσει στους νέους μια άλλη προοπτική έξω από τις ρατσιστικές συμμορίες. Οι νέοι βρίσκονται μεταξύ τους για να ακούσουν μουσική ή να συμμετάσχουν σε ταξίδια που προτείνουν κοινωνικοί λειτουργοί¹².

Ο Camille Bonneville σχολιάζει με οξυδέρχεια τις προσπάθειες αυτές: «Όταν ξεκίνησε η κρίση και οι ανειδίκευτοι εργάτες απολύονταν κατά κύματα, η ανεργία εγκαταστάθηκε σταθερά στις συνοικίες. Τότε είναι που αναπτύχθηκε η κοινωνική στήριξη που μέχρι τότε δεν είχε εξασφαλιστεί: δράση σε συλλογικότητες, διασκεδάσεις, σπορ, μουσικά καφέ... Πολύ αργά. Το κοινωνικοπολιτιστικό, καταλαμβάνοντας το γήπεδο που άφησε έρημο η εργασία, δεν μπορούσε να την αντικαταστήσει. Η αποενσωμάτωση ήταν γρήγορη: προκάλεσε τετανικούς σπασμούς στους γονείς και ελευθέρωσε τη βία των νέων»⁷.

Παρά τις προσπάθειες επανένταξης στις προβληματικές συνοικίες, η ανεργία κυμαίνεται από 19 έως 40%. Η βία κερδίζει παιδιά 7-15 ετών. Η κοινωνική αποσύνθεση αγγίζει τα πιο ακραία της όρια. Η παρέα της ταινίας του Κασοβίτς ίσως σύντομα να είναι μια ρομαντική εικόνα ενότητας των αποκλεισμένων από το παρελθόν.

Όπως μας πληροφορεί μια κοινωνική λειτουργός που εργάζεται εδώ και 20 χρόνια στο Sarcelles¹³, οι νέες γενιές ομαδοποιούνται σύμφωνα με τη θρησκευτική ή εθνική προέλευση και όχι σύμφωνα με τα συνηθισμένα κριτήρια γειτονίας. Είναι πρώτα Εβραίοι Άραβες ή μαύροι. Δεν πρέπει, προφανώς, να το γενικεύουμε αυτό για όλες τις συνοικίες, αλλά είναι η πιο σημαντική τάση. Η κατεστραμμένη επικοινωνία ανορθώνεται από τους αρχαιότερους ιστορικούς της τύπου¹⁰. Το Εθνικό Μέτωπο του Λεπέν επωφελείται από τις αντιθέσεις μεταξύ των κοινοτήτων κερδίζοντας την υποστήριξη των μεν εναντίον των δε.

Μια δασκάλα αναρωτιέται¹³: «Τι μπορούμε να κάνουμε... με αυτούς τους μικρούς που δεν είναι ακόμα έφηβοι και δεν ονειρεύονται παρά μόνο ένα πράγμα: να αποκτήσουν ένα πυροβόλο όπλο και να δημιουργήσουν τη δική τους συμμορία; Πρέπει να αντιδράσουμε και να προσφέρουμε ένα μέρος του γαλλικού ονείρου σ' αυτή τη γενιά»¹³.

Στη Γαλλία, μεταξύ των υποβαθμισμένων συνοικιών κυριαρχούν τα οικοδομικά συμπλέγματα που κατασκευάστηκαν μεταπολεμικά στις «ζώνες οικοδομικής προτεραιότητας» για την επείγουσα αντιμετώπιση του στεγαστικού προβλήματος. Την περίοδο 1948-1968 κτίστηκαν περίπου ένα εκατομμύριο κατοικίες στα πλαίσια προγραμμάτων που ισχυρίζονταν ότι αντλούν την έμπνευσή τους από τις αντιλήψεις του Le Corbusier και του Bauhaus¹⁴.

Η προηγμένη βιομηχανικού τύπου οργάνωση της οικοδομικής εργασίας επέτρεψε τη μαζική παραγωγή, γρήγορα και φτηνά, τυποποιημένων ομοιόμορφων κατοικιών. Η ποιότητα της κατασκευής συχνά ήταν κακή, ενώ οι τεχνικοί νεωτερισμοί που χρησιμοποιήθηκαν αργότερα αποδείχτηκαν υπεύθυνοι για σοβαρά ελαττώματα.

Η ανακαίνιση αυτών των συγκροτημάτων από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 θεωρείται μέτρο αιχμής για την επανένταξη των υποβαθμισμένων ζωνών. Οι προσπάθειες για τη μορφολογική βελτίωση οδηγούν συχνά σε αμφιλεγόμενες πρακτικές: Το συγκρότημα Μενγκέτ αποτελείται από 58 τύγους των 15 ορόφων κτισμένους σε ομάδες των τριών, με πρόβλεψη να στεγάσει 30.000 άτομα. Μετά τις ταραχές του 1982 αποφασίστηκε δραστηκή

παρέμβαση: κάποιοι πύργοι θα κατεδαφιστούν, άλλοι θα ανακαινιστούν και ένας θα μετατραπεί σε γλυπτό· θα σφραγιστεί και θα καλυφθεί με 5.500 τ.μ. πλακάκια σύμφωνα με τις οδηγίες του γλύπτη Ρεϊνό και θα αποτελέσει, κατά τα λεγόμενά του, «το πρώτο γλυπτό του κόσμου που υπήρξε κατοικία». Το κόστος του «γλυπτού» υπολογίζεται σε 10 εκατομμύρια φράγκα.

Η δυναμική της μετεξέλιξης αυτών των συγκροτημάτων σε γέτο ενυπήρχε ήδη από την αρχική στιγμή της σχεδιαστικής τους σύλληψης. Και δε μιλάμε μόνο για την τυποποίηση και την ομοιομορφία αυτών των κατασκευών που «πραγματώνουν την έννοια της κατοικίας αποκλείοντας το “κατοικείν”, την πλαστικότητα δηλαδή του χώρου, τη διάπλαση αυτού του χώρου, την προσαρμογή του από ομάδες ή άτομα στις συνθήκες ύπαρξής τους»¹⁵.

Αναφερόμαστε επίσης στη συγκέντρωση ενός πληθυσμού ανειδίκευτων εργατών, συνήθως μεταναστών, σε οικιστικές ζώνες χωρίς τόπους κοινωνικής ζωής, μακριά από τα κέντρα των πόλεων. Σε παρόμοιας αρχιτεκτονικής μορφής συγκροτήματα στην Α. Ευρώπη, η καλύτερη προσαρμογή των κατοίκων μήπως συνδέεται με τη μίξη διαφορετικών κοινωνικών κατηγοριών και την ύπαρξη σ' αυτά τόπων για επικοινωνία και κοινωνική ζωή¹²;

Εξαθλιωμένοι πληθυσμοί στις πόλεις υπήρχαν και στο παρελθόν. Ας θυμηθούμε τη ζοφερή περιγραφή του Ένγκελς για τις εργατογειτονίες της Αγγλίας το 19ο αιώνα. Οι υποβαθμισμένες περιοχές των μητροπόλεων, τουλάχιστον στη Δυτική Ευρώπη, δεν ορίζονται σήμερα με κάποιους υλικούς συντελεστές όπως η διατροφή, η παιδική θνησιμότητα, οι συνθήκες υγιεινής. Η εξαθλίωσή τους συνίσταται στον *κοινωνικό αποκλεισμό που σηματοδοτεί η ανεργία*, στο στιγματισμό με βάση τον τόπο διαμονής, στην καταστροφή των καθιερωμένων μορφών αλληλεγγύης, στην αποστέρωση από κάθε δυνατότητα συμμετοχής στη διαμόρφωση των όρων της προσωπικής, συλλογικής και κοινωνικής ζωής.

Το άτομο, χωρίς καμιά προοπτική, χωρίς συλλογικό όραμα, αποξενωμένο από τις δημιουργικές του ικανότητες, με κατεστραμμένες τις φυσικές σχέσεις επικοινωνίας, ζώντας σε υποβαθμισμένα προάστια, σε κτίρια-στρατώνες, έχει μετατραπεί από πρόσωπο σε μονάδα και δεν μπορεί να ενωθεί με τους άλλους, παρά μόνο στη βάση του κοινού και συχνά ανορθολογικού μίσους προς κάποιον τρίτο: Ο φόβος του άλλου, του διαφορετικού, προσδίδει ταυτότητα και όχι μόνο στα υποβαθμισμένα προάστια αλλά σε ολόκληρη την κοινωνία. Οι διαχειριστές αυτών των φόβων βλέπουν την επιρροή τους να αυξάνεται: Το Εθνικό Μέτωπο του Λεπέν κερδίζει ψήφους μεταξύ των Αράβων που εχθρεύονται τους μαύρους!

Το γκέτο γεννιέεται ως τρόπος οργάνωσης και ένταξης στην πόλη στην εποχή της απώλειας της συνθετικής ικανότητας από την παρηγμασμένη αστική πολιτεία, όταν οι μορφές της συλλογικής ζωής και της άμεσης επικοινωνίας καταρρέουν.

Το γκέτο δεν αφορά μόνο τις υποβαθμισμένες περιοχές της πόλης. Είναι μορφή ευρύτερης και καθολικότερης σημασίας. Οι απρόσιτες εύπορες περιοχές, οι ιδιωτικές πόλεις είναι επίσης γκέτο. Υπάρχουν τα γκέτο των φοιτητών, των διανοουμένων, των καλλιτεχνών. Οι ζώνες κατοικίας αναδιπλώνονται σε γκέτο: Ο Ignatio Ramonet γράφει στο κύριο άρθρο της *Monde Diplomatique* τον Ιούνιο του 1996:

«Έτσι στο Βορρά, όπως και στο Νότο, η πόλη δομείται στο εξής σαν ένα αρχιπέλαγος από μεμονωμένες μεταξύ τους ζώνες. Βλέπουμε να πολλαπλασιάζονται οι βαθύπλοτες συνοικίες όπου οι προστατευόμενοι από φρουρές προνομιούχοι ζουν παράμερα της θλίψης που τους

περιβάλλει. Όλο και περισσότερο οι πόλεις κατοικούνται από ομάδες πληθυσμού που δε συναντιούνται πλέον· αυτοί που περιφέρονται, αυτοί που εργάζονται και αυτοί που διευθύνουν. Οι τελευταίοι συνδέονται καλύτερα (με το τηλέφωνο, το fax ή τον υπολογιστή) με τους ομοίους τους του δικτύου των μεγαλουπόλεων του πλανήτη παρά με τους συμπατριώτες τους»³.

Τα στεγανά, το γκέτο είναι ο θάνατος της αστικής ζωής, της ζωής της πόλης. Σύμφωνα με την άποψη του Λεφέβρ, την οποία υιοθετούμε πλήρως, «η αστική ζωή προϋποθέτει συναντήσεις, συγκρούσεις διαφορών, αμοιβαία γνώση και αναγνώριση (ακόμα και μέσα στην ιδεολογική και πολιτική αναμέτρηση) τρόπων ζωής και πρωτοτύπων που συνυπάρχουν στην πόλη»¹⁵.

Η ταξική φύση της καπιταλιστικής κοινωνίας και η αναλυτική σκέψη που κυριαρχεί στην πολεοδομία οδηγούν στους διαχωρισμούς των οποίων έσχατο αποτέλεσμα είναι το γκέτο. Όπως τεμαχίζεται η εργασιακή διαδικασία για να γίνει δυνατός ο έλεγχός της, έτσι και η οργανική ενότητα της πόλης τέμνεται σε διαχωρισμένους και οριοθετημένους χώρους, οι οποίοι συντονίζονται και διευθύνονται από τα κέντρα απόφασης έχοντας χάσει τις δικές τους ικανότητες σύνθεσης. Οι μεγαπόλεις και μόνο από τις ίδιες τους τις διαστάσεις επιβάλλουν ως αντικειμενική επιλογή τη συγκεντρωτική και γραφειοκρατική τους διαχείριση με την αναλυτική σκέψη, την ποσοτικοποίηση, τα στεγανά και το διαχωρισμό. Ένας αστικός πυρήνας μπορεί να επιτελέσει για την έκταση όλης της μεγάλης τη λειτουργία του ζωντανού δημόσιου χώρου;

Η εμφάνιση των κοινωνικών αντιθετικών διαδικασιών ως χωρικών αντιθέσεων κυρίαρχα μετατρέπει το συνολικό κοινωνικό πρόβλημα σε απλά ζητήματα προβληματικών περιοχών, στις οποίες πρέπει να εκδηλώσουμε τη φιλανθρωπία μας (ευρωπαϊκή αντίληψη) ή δεν πρέπει (κυρίαρχη άποψη στις Η.Π.Α.). Οι εύποροι μπορούν να συνεχίσουν να διαχειρίζονται τις δικές τους περιφραγμένες περιοχές και να αισθάνονται ασφαλείς.

Ο ιστορικός χρόνος, ο οποίος συσχετίζει, διαπλέκει, ενώνει ή χωρίζει, συναρθώνει ή εξαρθώνει τους χώρους, πρέπει να αποβληθεί. Ο χώρος είναι η προνομιακή διάσταση όπου η έννοια του ορίου είναι σαφής. Επομένως, η χωρική προβολή οριοθετεί, διαχωρίζει στεγανοποιεί τις προβληματικές και απαράδεκτες καταστάσεις και τις εμφανίζει σαν κάτι διαφορετικό και ξένο από το γιγές σώμα της κοινωνίας.

Η θεαματική αναπαράσταση της κοινωνικής δυστυχίας διευκολύνει και διευκολύνεται αφάνταστα από τη χωρική της οριοθέτηση. Μπορεί να χρησιμοποιήσει τη μέγιστη δόση εντυπωσιασμού, να δημιουργήσει τα πιο έντονα συναισθήματα παραμένοντας στο επίπεδο της φτηνής φιλανθρωπίας και χωρίς να ενεργοποιήσει επικίνδυνους προβληματισμούς.

Ο Francois Moriconi Ebrard μάς έχει δείξει πώς «διορθώνεται» η πραγματικότητα για να μπορεί να εμφανιστεί με τους χωρικούς προσδιορισμούς, σύμφωνα με τους οποίους επιδιώκεται η αναπαράστασή της¹⁶.

Οι σκέψεις που διατυπώνουμε δεν αμφισβητούν τη σημασία του χώρου σαν πυκνωτή που δημιουργεί την κοινωνική ζωή. Ο ιστορικός χρόνος είναι ο χρόνος της πράξης των ανθρώπων που εκδηλώνεται πάντα σε συγκεκριμένους τόπους και χώρους. Ο αφηρημένος χρόνος, που έχει αποσυνδεθεί από τους χώρους της ανθρώπινης πράξης, που δεν έχει τοπικούς προσδιορισμούς, είναι ο χωροποιημένος χρόνος, ο χρόνος του κυβερνοχώρου. Τόσο ο αφηρημένος χρόνος όσο οι διαχωρισμένες χωρικές ενότητες περιγράφουν την ίδια διαδικασία.

Μεταξύ των αριστερών πολεοδομών είναι συνήθης η αναπόληση του χαμένου δημόσιου χώρου της πόλης. Δεν πρέπει, όμως, να μας διαφεύγει ότι ο παραδοσιακός δημόσιος χώρος της πόλης, αν και ενοποιούσε τις διαφορετικές κοινωνικές κατηγορίες, ως τόπος συνάντησης και ανταλλαγών δεν ήταν ουδέτερος αλλά διαμορφωμένος σύμφωνα με τις αντιλήψεις, την ιστορική παράδοση και τις ανάγκες της ηγεμονεύουσας αστικής τάξης. Η δυνατότητά του να προαγάγει την κοινωνική συνοχή ήταν επίσης η δυνατότητά του να ενσωματώνει τις τάξεις και τα κοινωνικά στρώματα στην αστική ηγεμονία. Αυτοί που συνέπρατταν προνομιακά στο δημόσιο χώρο ήταν κυρίως οι αστοί πολίτες και όχι γενικά οι κάτοικοι ή ο πληθυσμός.

Πρέπει να υπενθυμίσουμε ακόμα ότι οι διαστάσεις των πόλεων την εποχή της ακμής της αστικής δημοκρατίας ήταν σαφώς μικρότερες από τις σύγχρονες μεγαπόλεις, οι οποίες στην πραγματικότητα είναι συμπλέγματα πόλεων.

Η σύγχρονη αστική τάξη δε χρειάζεται πλέον αυτού του είδους το δημόσιο χώρο, καθώς αναπτύσσεται ο «δημόσιος» χώρος των Μ.Μ.Ε. και η αστική δημοκρατία, παρά την εμπέδωση του κοινοβουλευτισμού, αμφισβητείται όλο και περισσότερο από την επέκταση της αγοράς στη σφαίρα των πολιτειακών δραστηριοτήτων.

Μέσα από ποιες διαδικασίες αντιθέσεις και συγκρούσεις θα ήταν δυνατή η αναγέννηση της πόλης; Αντί επιχειρημάτων θα ήθελα να καταθέσω μια προσωπική εμπειρία.

1986. Παρίσι. Σε κάποιον που είχε ζήσει την πραγματικότητα των ελληνικών πόλεων της δεκαετίας του '80 ήταν φυσικό να του προξενούν μεγάλη εντύπωση οι αποξενωμένες σχέσεις της γαλλικής μητρόπολης, η απομόνωση, η υποβαθμισμένη κοινωνική ζωή.

Δεκέμβρης 1986. Η μεγάλη πορεία ενός εκατομμυρίου διαδηλωτών προς την Εθνοσυνέλευση, εκτεταμένες συγκρούσεις με την αστυνομία. Το πιο θαυμαστό απ' όλα ήταν ότι ξαφνικά δεν υπήρχαν φίλοι και ξένοι, γνωστοί και άγνωστοι, στον καθένα που μίλαγες νόμιζε ότι σε ήξερε χρόνια. Εκείνο το βράδυ οι Γάλλοι ήταν ο πιο εγκάρδιος λαός του κόσμου.

Τα πρόσφατα σκιρτήματα του εργατικού κινήματος στην Ευρώπη γεννούν ελπίδες όχι απλά για την υπεράσπιση του εργατικού εισοδήματος και κάποιων θέσεων εργασίας, αλλά για την κατάργηση των στεγανών, την ανασύνθεση του κοινωνικού ιστού με νέο περιεχόμενο και με άλλη προοπτική. Είδαμε εργάτες, ανέργους, φοιτητές, μαθητές, αυτόχθονες και μετανάστες, διανοούμενους και καλλιτέχνες να κατεβαίνουν στο δρόμο, να συναντιούνται και να *πράττουν* κοινά.

Η ριζοσπαστική πολιτική και κοινωνική δράση θα ξαναγεννήσει τις πόλεις, όχι οι πολεοδόμοι και οι φιλόanthρωποι. Δε σημαίνει ότι αγνοούμε την ιδιαίτερη σημασία των ζητημάτων αρχιτεκτονικής μορφής, την αξία συγκεκριμένων πολεοδομικών ρυθμίσεων, τη σπουδαιότητα των αγώνων στα επιμέρους προβλήματα, των αιχμακτών και υποδειγματικών παρεμβάσεων. Όμως, καθώς η έκρηξη της πόλης είναι αποτέλεσμα βαθιών κοινωνικών διεργασιών, μιας συνολικής οικονομικής και πολιτικής αναδιάρθρωσης, οι μερικότερες προσπάθειες θα αποκτήσουν το νόημά τους μόνο στα πλαίσια μιας ευρύτερης κίνησης καθολικής αμφισβήτησης του κοινωνικού σχηματισμού που καταστρέφει την πόλη και την αντικαθιστά με την άρνησή της: το αστικό δίκτυο της μεγάλης πόλης.

Βιβλιογραφικές παραπομπές

1. Sudhir Venkatesh, «Jeunes a la derive dans les villes americaines», *Monde Diplomatique*, Μάιος 1994.
2. Robert Lopez, «Delices t'autotefense a Los Angeles», *Monde Diplomatique*, Μάιος 1994.
3. Ignatio Ramonet, «Megavilles», *Monde Diplomatique*, Ιούνιος 1996.
4. Serge Halimi, «L'Université de Chicago: un petit coin de Paradis bien protegé», Απρίλιος 1994.
5. Robert Lopez, «Hautes murailles pour les villes de riches», *Monde Diplomatique*, Μάρτιος 1996.
6. Mike Davis, «Los Angeles: une autopsie politique», *Utopie Critique*, Φθινόπωρο 1993 (Αναδημοσίευση από το *New Left Review*, No 197, Ιανουάριος-Φεβρουάριος 1993).
7. Camille Bonneville, «Fievreuses banlieues», *Monde Diplomatique*, Φεβρουάριος 1996.
8. Ingrid Carlander, «Luttes urbaines contre la relegation sociale», *Monde Diplomatique*, Ιούνιος 1994.
9. Φάβελος «Η σκληρή Αθήνα του 96», *Μανδραγόρας*, Μάιος-Σεπτέμβριος 1996.
10. Δημήτρης Κωτσάκης, *Για τη δημόσια παιδεία*.
11. Jean Louis Ivani, «Splendeurs et misere du fast-food», *Monde Diplomatique*, Σεπτέμβριος 1996.
12. Pascal Thibaut, «Leipzig, un modele remodele», *Monde Diplomatique*, Φεβρουάριος 1996.
13. Akram Ellyas, «Replis communautaires a Sarcelles», *Monde Diplomatique*, Φεβρουάριος 1996.
14. Agnés Sinai, «Παραμορφωμένες συνοικίες», *Αφιερώματα*, *Monde Diplomatique*, Τεύχ. 6.
15. Αντί Λεφέβρ, *Το δικαίωμα στην πόλη*.
16. Francois Moriconi, «Ebrard Explosion Urbaine, le sens de la demesure», *Monde Diplomatique*, Ιούλιος 1996.
17. Μάρσαη Μπούκτσιν, *Τα όρια της πόλης*.

Η Harriet Powers